

ਆਲੋਚਨਾ

ਮਈ-ਜੂਨ, ੧੯੬੪

ਇਸ ਅੰਕ ਦੇ ਲੇਖਕ :

ਪ੍ਰੋ: ਓ. ਪੀ. ਗੁਪਤਾ, ਪ੍ਰੋ: ਗੁਤਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਲਵੰਤ ਐਮ.ਏ.
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ, ਓ. ਪੀ. ਗੁਪਤਾ ।

ਪੰਜਾਬੀ
ਸਾਹਿਤ - ਅਕਾਦਮੀ
ਲੁਧਿਆਣਾ

ਮੁਲ : ੫੦ ਨਵੇਂ ਪੈਸੇ

ਪ੍ਰੋ: ਓ. ਪੀ. ਗੁਪਤਾ—

ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਅਰਥ

ਹਰ ਯੁਗ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਤੋਂ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉਤਮ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੋਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਨਵੇਕਲਾ ਆਪਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਜਾਂ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ। ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਦੋ ਅੰਸ਼ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਚਾਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਕੋ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦਾ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਅੰਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮੌਲਿਕਤਾ ਕੋਈ ਅਕਸ਼ਰ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕੁਝ ਇਕ ਦਮ ਨਵੀਨ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕਿਰਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ--ਮਨਣ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਖੜੀ ਕਰਦਾ; ਸਗੋਂ ਵਧੇਰਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕਲਾਕਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਰੱਜ ਕੇ ਤੇ ਪੁਜ ਕੇ ਪਠਣ-ਪਾਠਣ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਦਰ ਅਸਲ ਨਵੀਨ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਵਿਗਸਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅਨਿਖੜਵੀਂ ਇਕਾਈ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਨਾਂ ਤੇ ਰੂਪ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸ਼ੈਲੀਆਂ, ਹਰ ਘਟਨਾ ਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਵੀ ਅਨੇਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਇਹਨਾਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸਪੂਰਨ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਬਸ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੀ ਇਹ ਹੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਸਮਝ ਲਉ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੀ ਉਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਮੌਲਿਕਤਾ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਸਿੱਧ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਤੱਕਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ। ਮੌਲਿਕਤਾ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਚਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚਾਹੇ ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਲਈ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਮਾਦ (Wonder) ਦਾ ਅੰਸ਼ ਰਹੇਗਾ। ਮੌਲਿਕਤਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ

ਸਮਝਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹਾ, ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੋਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਵਿਅਕਤੀਤਵ । ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਕਦੇ ਵੀ ਇਕ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ; ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਲੀਆਂ । ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦਾ ਸਹੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨਾ ਸਰਲ ਨਹੀਂ; ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਚੇਤਨ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਨਵੀਨ ਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਦਾ ਅਦਭੁਤ ਮਿਲਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਮਿਲਣ ਹੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਚੇਤਨ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਆਪਾ ਆਪਣੇ ਯੁਗ ਦੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਤਰਦਾ ਹੈ । ਯੁਗ ਪਲਟਣ ਉਤੇ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪਲਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੁਗ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੀਮਤਾਂ, ਆਦਰਸ਼ ਤੇ ਉਪਮਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਉਤੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਵਾਸ ਕਿੱਥੇ ਹੈ । ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾਤਮਕ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚ । ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਥਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੇ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਅਨਿਖੜਵੀਂ ਇਕਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਕੇਵਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਦੋ ਪੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਭਾਵ ਪੱਖ ਤੇ ਕਲਾਪੱਖ । ਵਰਨਾ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਭਾਵ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵਖਰੀ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ । ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਵਾਸ ਨਾ ਭਾਵ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ । ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਵਾਸ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ।

ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਸਹੀ ਕਲਾਤਮਕ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ--

(੧) ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ—

ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਟੁਟ ਕੇ ਜਾਂ ਦੂਰ ਭਜ ਕੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਲਿਖਣੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨੁਕੂਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਅਜੀਬ ਓਪਰੀ ਓਪਰੀ ਲੱਗੇ । ਯੁਗ-ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਮੇਟਦਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਹੀ ਕੋਈ ਕਲਾਕਾਰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਕਲਾਕਾਰ ਕੋਲ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਯੁਗ-ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਮੌਲਿਕ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ । ਮੇਰੇ ਮਤ ਵਿਚ ਯੁਗ ਚੇਤਨਾ ਹੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਮੁਕ (great and inexhaustible) ਸੋਮਾ ਹੈ ।

ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਚੇਤਨਾ ਵੀ ਯੁਗ-ਚੇਤਨਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਅਵਤਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਨਵੇਂ ਕਵੀ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਟੁਟ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵਿਅਰਥ, ਗਲੀ-ਸੜੀ ਤੇ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿਚੂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਮੌਲਿਕ ਕਲਾ ਦੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜ ਸਕਦੇ।

(੨) ਯਥਾਰਥਕਤਾ—

ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਹ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਹੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਨੂੰ ਠੋਸ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ—ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਓਜ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਭਰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਤੋਂ ਵਧੇਰਾ ਸਮਾਜ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਹੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਉਹ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਅਨੁਰੰਜਨ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਾਧੇ। ਮੌਲਿਕਤਾ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਮਿਲਣ ਹੈ ਇਕ ਨਵੇਂ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ। ਕਹਿਣ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਮੌਲਿਕ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਯਥਾਰਥਕ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

(੩) ਸਾਮਾਜਿਕਤਾ—

ਜਿਹੜੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਤੰਗ ਸਿਧੀ ਵਿਚ ਸਿਮਟ ਕੇ ਹੀ ਰਹ ਜਾਵੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਾ ਫੈਲੇ ਜਾਂ ਪਠਪ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸਹੀ ਅਰਥ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸੂਸਥ ਮੌਲਿਕਤਾ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕਤਾ ਦਾ ਪੁਟ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸੂਸਥ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਦ ਮੌਲਿਕਤਾ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ 'ਮੈਂ' ਦੀ ਉਪਜ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਇਹ ਅਧਿਕਤਰ ਅਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਅਤੀ ਦੁਖੰਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੌਲਿਕਤਾ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ, ਸੁਤੰਤਰ ਤੇ ਸੀਮਾਹੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਹਦਬੰਦੀ ਨਹੀਂ। ਸਹੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਕਦੇ ਵੀ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਹਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੇਂਦਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੀ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਤਕ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

(੪) ਰੌਚਿਕਤਾ—

ਮੌਲਿਕਤਾ ਰੌਚਿਕ ਵੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾ ਰੌਚਿਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ਜਾਂ ਲਗਦੀ, ਉਸ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਹੋਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਹਰ ਮੌਲਿਕ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਨਾ ਕੇਵਲ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਰੌਚਿਕ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਰੌਚਿਕ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਚਨਾ ਸਪਸ਼ਟ ਵੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਇੰਨੀ ਹੀ ਸਰਲ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਦੂਜੀ ਦਾ ਕਾਇਦਾ। ਮਤਲਬ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰ ਪੰਜ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਅਰਥ ਪਤਾ ਚਲ

ਜਾਵੇ ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ।

ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਵਾਲ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਮੌਲਿਕ ਹੈ ਤੇ ਜੇਕਰ ਇਹ ਮੌਲਿਕ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੇ ਕੀ ਵਾਧੇ ਹਨ ਤੇ ਕੀ ਘਾਟੇ ਹਨ । 'ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ' ਇਕ ਨਵਾਂ ਕਵੀ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਇੰਜ ਵਿਅੰਗ ਦੱਸਦਾ ਹੈ :--

“ਅਜ ਕਲ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮਜ਼ਹਬ

ਭੋਲੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਬੀਬੇ ਚਿਹਰੇ

ਭਾਵੇਂ ਦਿਲ ਕਾਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇ

ਹੱਥ ਮਿਲਾਵਣ ਵੇਲੇ ਐਪਰ

ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਦੋਹਰੇ ਤੇਹਰੇ

ਜੇਹੀ ਸ਼ਕਲ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਨੇ

ਮਾਨੋਂ ਢਿੱਡ 'ਚ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ।”

ਜਦ ਇਹ ਪੰਗਤੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਅੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇ ਬਰ ਬਰ ਸੀ । ਨਵੇਂ ਕਵੀ ਦੀ ਇਕ ਮੌਲਿਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਿਅੰਗ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾਈ । ਇਹ ਪੰਗਤੀਆਂ ਸਰਲ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ।

ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਅਜੇਹੀ ਜਿਹੜੀ ਰੂੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਵਿਗਸੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕਟੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ । ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਮੌਲਿਕ ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਨਵੇਂ ਉਪਮਾਨ, ਭਾਵ-ਚਿਤਰ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਦਿਤੇ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਨਿਧੀ ਦਾ ਇਕ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਰਖਦੇ ਨੇ । ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਨਵਾਂ ਮਹੌਲ ਨਵੀਆਂ ਉਪਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਦੂਜੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਨਾਂ ਉਤੇ ਪਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦਾ ਅਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਅਹਮ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਸ਼ਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਦੇ ਨਾਂ ਸਿਰ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਪੈਰ ਦਾ ! ਕਵੀ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਇਕ ਮੱਕੜੀ ਜਿਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਅਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਚਿੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਮਾਜਕਤਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ । ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਹਿ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੌਲਿਕਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ-ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਸਮਾਜਕਤਾ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋਵੇ, ਸ਼ਿਲਪ ਦਾ ਅਧੂਰਾ

ਖਿਲਵਾੜਾ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਦਮ ਨਿੰਦਣਯੋਗ ਹੈ ।

ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਛਿੜਦੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੁਝ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਹਨ ਟੀ. ਐਸ. ਈਲਿਅਟ (T. S. Eliot), ਵਾਲਟ ਵ੍ਹਿਟਮੈਨ (Walt Whitman of America) ਹਿੰਦੀ ਦਾ 'ਨਿਰਾਲਾ' ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ । ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਨੁਕਰਨਯੋਗ (imitiable) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਉੱਨੀ ਹੀ ਲਾਸਾਨੀ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਨਿਰਾਲਾ ਦਾ ਰਬੜ ਛੰਦ । ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਵੀ ਇਕ ਉੱਚੀ ਮੌਲਿਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਸਵਾਮੀ ਸਨ । ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਖੁਦ ਘੜੇ । ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਰੱਜ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਹੋਇਆ । ਆਲੋਚਕ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਅੱਜ ਲੋਹਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।

ਜਿਹੜਾ ਕਵੀ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਵੱਸ਼ ਯੁਗ ਨਿਰਮਾਤਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਨਿਰਾਲਾ ਵੀ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਯੁਗ-ਨਿਰਮਾਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਾਲਾ ਦੇ ਯੁਗ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਲਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਇਸ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਦਾਦ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ । ਪਰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਮੌਲਿਕਤਾ ਆਪਣੀ ਦਾਦ ਖੁਦ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ--

“Virtue is its own reward.”

ਮੌਲਿਕਤਾ ਪਹਲਾ ਪਹਲ ਅਵੱਸ਼ ਕਠਿਨ ਤੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਭਾਸਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਪਰੰਪਰਾ ਜਿਹੀ ਚਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । T. S. Eliot ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਯੁਗ ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਯੁਗ-ਪਰਿਵਰਤਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਲਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ 'The Waste Land' ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਕਠਿਨ ਹੈ । David Daiches ਈਲਿਅਟ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਮੌਢੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਵਿਚ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਦਰਨ ਸਿੰਘ—

ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ

ਕੁਝ ਚਿਰ ਨਵੇਂ ਅੰਦੋਲਨਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦ' ਦੀ ਰੱਜ ਕੇ ਦੂਰ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਗਲ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਦ ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਸ ਦਾ, ਵਾਦ ਵਜੋਂ, ਪਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹਿਮਾਲੀਆ ਪਰਥਤ ਸਮਾਨ ਭਲੇਖਾ ਤੇ ਗ਼ਲਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਰਹਣਾ ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਰਹਣਾ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਰੁਚੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਵਾਦ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਵਿਸਵਾਸੀ ਜੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਿੰਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਵੀ ਪਰ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦ ਦੀ ਕਠੜੀ ਪੁਣ ਛਾਣ ਹੋਈ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਨਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪਰਯੋਗ-ਸ਼ੀਲ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

'ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ' ਤੋਂ 'ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ' ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਸਹੀ ਪਾਸੇ ਵਲ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਰਚਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਰਯੋਗਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ-ਵਾਦੀ ਕਹਣਾ ਵਧੇਰੇ ਢੁਕਵਾਂ ਰਹੇਗਾ ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਤੇ ਯਥਾਰਥ ਵਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਪੁਟਿਆ। ਗ਼ਲਤੀ ਦੀ ਇਸ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਝਕੜੀ ਆਸ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਅਲੋਚਨਾ ਅਤੇ ਅੰਤ੍ਰਿਕ ਸਵੈ-ਅਲੋਚਨਾ ਦੁਆਰਾ ਹੋਰ ਭੁਲੇਖੇ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਖੋਟ ਦਾ ਤਿਆਗ ਤੇ ਖਰੇ ਦੇ ਗ੍ਰਹਣ ਰਾਹੀਂ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸਹੀ ਰੂਪ ਨਿਰਮਿਤ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇਗਾ। ਪਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਦ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ ਵੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਜਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 'ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ-ਦਰਪਣ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਪਸ਼ਟ ਭਾਂਤ ਉਪਜਥਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਕੋਈ ਵਾਦ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ :

ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ 'ਵਾਦ' ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ ਕਰਮਸ਼ੀਲਤਾ ਹੈ ਜੋ ਜੀਵਨ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਦਿ-ਜੁਗਾਦੀ ਪਰਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਰਯਦਾ ਦੁਆਰਾ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਨਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ, ਨਿਰੰਤਰ ਕਰਮਸ਼ੀਲਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਕੋਈ ਵਾਦ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਸਾਹਿਤਕ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜੋ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਨਿੱਗਰ ਸਿੱਟਾ ਉਪਰੋਕਤ ਸਹਮਤੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਯੋਗਵਾਦ ਜਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ (ਨਵੇਂ ਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਕੋਈ ਵਾਦ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਕਾਰਜਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਨਵੀਨਤਾ ਤੇ ਦਿਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬਲ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ : ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤੇ ਬਲ ਦੇਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਨਵੇਂ ਤਜਰਬੇ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਵਸਤੂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਗ੍ਰਹਣ ਵਿਚ ਤੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਰੂਪ-ਬੰਧਾਨ ਵਿਚ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਮੂਲੋਂ ਪਰੰਪਰਾ ਬੱਧ ਹੋਣਾ ਕਲਾਹੀਣਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਸਤੂ-ਹੀਣਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਪਰੀਭਾਸ਼ਾ : ਜਦ ਪਰਯੋਗ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਬਾਰੇ ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਤਾਂ 'ਪ੍ਰਯੋਗ' ਦੀ ਉਚੇਚੀ ਪਰੀਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹ ਜਾਂਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਰੂੜ੍ਹ-ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਾਂਗ ਅਸਪਸ਼ਟ-ਅਰਥੀ ਪਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਕੇਤਕ ਸ਼ਬਦ 'ਪਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ' ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜਿਸ ਅਰਥ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਉਸ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੇ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਤ ਪਰੀਭਾਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

“ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਸੁਭਾ ਤੇ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਪਰੀਵਰਤਣ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵੇਂ ਪਰੰਪਰਾ ਗਠਜੋੜ (tradition contract) ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਢੂੰਡਣ ਦੇ ਪਰਯਾਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਪਰਯੋਗ' ਹੈ।

ਏਥੇ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਜੋ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਾਹਿਤਕ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ, ਪਰੀਭਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਉਪਰੋਕਤ ਪਰੀਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਮਝੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਾਵਿ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਰਯੋਗ ਦਾ ਅਰਥ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ--ਨਵੇਂ ਬਦਲੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਬਦਲੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟਕਾਰੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਪਰੀਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਮੈਂ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ ਤੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਦੀ ਦੋਸਤ 'ਪ੍ਰਯੋਗ' ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਪਰੀਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ

ਇਸ ਦੇ ਯੋਗ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੈ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਹੋਈ। ਨਵੇਂ ਪਰਯੋਗ ਦੀ ਲੋੜ ਨਵੇਂ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਤਕਾਜ਼ਾ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਪੁਰਾਣੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ, ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਛੰਦ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਉਣਾ ਰਹ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜਿਸ ਹਦ ਤਕ ਇਸ ਉਣ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਸ ਤੇ ਕੇਵਲ ਉਸੇ ਹਦ ਤਕ ਨਵੇਂ ਪਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਜੇ ਉਪਰੋਕਤ ਤਕਾਜ਼ਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਨਵੇਂਪਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਅਜੇਹਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਬਣਾਉਣੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਇਸ ਬਣਾਉਣੀਪਣ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਬਚਣ ਦੀ ਤੇ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਖਰਾ ਤੇ ਖੋਟਾ ਪਰਯੋਗ : ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਪਰਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਤਮੀਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾਵਾਦੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਲਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਤਈ ਪਰਯੋਗ ਵੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦ ਆਧਾਤ ਸਾਹਿਤਕ ਸ਼ਾਨਬਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਓਪਰੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੋਗੀ ਅੰਤਰਮੁਖਤਾ ਦੀ ਵੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਪਰਯੋਗ ਵੀ ਨਿੰਦਨੀ ਠਹਿਰਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਮੱਤ-ਭੇਦਾਂ ਦੀ ਖਲੀਜ ਮਿਟਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਵਿਸਤਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਤੇ ਲਗੂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੋ ਵਿਚਾਰ ਅੰਤਰ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਚਰਚਾ ਮੁਆਮਲੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਾਫ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕੇਗੀ।

ਇਹ ਮੰਨ ਲਇਆ ਗਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਦ ਗਲਤ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਕਰਮਸ਼ੀਲਤਾ ਹੈ। ਬਦਲੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਗਲ ਕਹਣ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਬਦਲਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਹਣ-ਗੋਚਰੀ ਗੱਲ ਨਰੋਈ ਹੋਵੇ, ਰੋਗੀ ਜਾਂ ਉਲਾਰੂ ਜਾ ਢਾਉ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਗਲੀ ਗਲ ਹੈ ਪਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਅਗਰਗਾਮਤਾ ਦੀ।

ਅਗਰਗਾਮਤਾ ਤੇ ਪਰਯੋਗ : ਪਹਲੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿਆ ਹੈ ਕਾਫੀ ਦੌਲ ਢਮੱਕੇ ਨਾਲ ਕਿ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਤਹਿਰੀਕ ਮਰ ਗਈ ਤਾਂ ਖੱਪਾ ਪੂਰਨ ਲਈ ਨਵੀਂ ਪਰਯੋਗਵਾਦੀ ਤਹਿਰੀਕ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ। ਅਗਲੀ ਪੌਜ਼ੀਸ਼ਨ ਇਹ ਲਈ ਗਈ ਕਿ ਪਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾਵਾਦ ਅਗਰਗਾਮੀ ਸਾਹਿਤਕ ਤਹਿਰੀਕ ਦੇ ਘੋਰੇ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਹਿਰੀਕ ਦੀ ਯੁਗਾਨਕੂਲ ਕਰਵਟ ਹੈ। ਪਰ ਗੱਲ ਦਵੰਦ ਜਹਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਵੰਦ ਵਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਪਰਿਸ਼੍ਰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮੈਂ ਇਹ ਗਲ ਵਧਦੀ ਮਾਨਸਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਆਖਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਹਿਆ ਹਾਂ ਕਿ ਰਵੀ ਨੇ 'ਪਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ' ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਦਵੰਦ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਗਲ ਬੜੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ :

“ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਮ ਲਖਸ਼ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਉਚੇਚੇ ਅਤੇ ਵਡੇਰੇ ਲਖਸ਼ ਦੀ ਪਟਾਪਤੀ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧਨ ਸਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰਬ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਪਰਾਪਤ ਹੈ...ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਵੀ ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਸ ਵਾਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਦਲ ਕੇ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅਗਰਗਾਮੀ ਸਿਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।”

ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਦ ਮੁਕਤ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਵਾਦ-ਸੰਚਾਲਕ ਸ਼ਕਤੀ ਲੁਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਵਾਦ ਨੂੰ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਨ (ਅਤੇ ਏਥੇ ਅਗਰਗਾਮਤਾ ਦੇ ਵਾਦ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਹੈ) ਸਹੀ ਪਰਯੋਗ ਦਾ ਸਹੀ ਮਨੋਰਥ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਚਿੰਤਕ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦਹਰਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਪਰਯੋਗ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸਹੀ ਅਗਰਗਾਮਤਾ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਅਗਰਗਾਮੀ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਭਲੇਖੇ : ਉਪਰੋਕਤ ਗਲਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੱਤ-ਭੇਦਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਤਕਰੀਬਨ ਤਕਰੀਬਨ ਹੋ ਚਕਿਆ ਹੈ : ਜਿਸ ਗਲ ਦਾ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਨਵਾਂ ਅੰਦੋਲਨ ਅਗਰਗਾਮੀ ਲਖਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਤੇ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿਆ ਹੈ। ‘ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ’ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੇ ਸਹੀ ਰੁਖ ਵਿਚ ਤਕੜਾ ਮੌੜ ਖਾਧਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਲੋੜ ਏਨੀ ਕੁ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੁਕੀ ਇਹ ਤਹਿਰੀਕ ਉਠੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਨਵੇਂ ਅਪਣਾਏ ਸਪਸ਼ਟ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਮੂਲ ਹਨ, ਮੌਢਿਆਂ ਤੋਂ ਉਤਾਰ ਲਭੇ ਸਿਟ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਇਹ ਕਹਣਾ ਕਿ ‘ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਕਈ ਵਾਰ ਕਲਾ ਦੀ ਮੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ’ ਨਿਰਾਧਾਰ ਹੈ। ਔਖੀ ਤੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਵਿਚ ਤਮੀਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਔਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਤੇ ਨਿਰਾਰਥਕਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਕਢਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ—ਇਹ ਵੀ ਕਹਣਾ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪ੍ਰਚੰਡ ਬੁਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਇਕ ਵਿਆਪਕੀਕਰਨ ਹੈ ਤੇ ਪੂਰਾ ਸੱਚ ਨਹੀਂ। ਅਜੋਕੀ ਕਵਿਤਾ ਕੇਵਲ ਬੌਧਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹਾਂ, ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਉਚ-ਬੌਧਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੀ ਸਿਰਜੀ ਤੇ ਸਮਝੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਅਜੋਕੀ ਗੁਣਵੰਤ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਹੀ ਥਾਂ ਮੱਲ ਲੈਣ ਦਾ ਠੇਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਹਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਰੋਮਾਂਸਵਾਦੀ ਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਵੀ ਕਹਣਾ ਵੀ ਨਿਰਾਧਾਰ ਹੈ ਜਾਂ ਭੁਲੇਖੇ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਨਾ ਉਹ ਪੂਰਨ ਭਾਂਤ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੈ ਨਾ ਰੋਮਾਂਸਵਾਦੀ ਧਾਰਾ ਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦਾ। ਮੌਹਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨਿਰੰਤਰ ਕਰਮ-ਸ਼ੀਲਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸਮੀਕਰਨ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਹੈ। 'ਸਾਵੇ ਪੱਤਰ' ਵਿਚ ਉਹ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੋਮਾਂਸਵਾਦੀ ਹੈ, ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਨਵੇਂ ਪਰਯੋਗ ਦਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਚਲਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜ ਕਲ ਮੌਹਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੋ ਮੁਖੀ ਹੈ। ਇਕ ਮੁਖ ਆਤਮ ਵਲ ਹੈ ਦੂਜਾ ਅਨਾਤਮ ਵਲ ਪਰ ਫੋਕਟ ਰੋਮਾਂਸਵਾਦ ਵਲ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁਖ ਨਹੀਂ। ਅਨਾਤਮ ਵਲ ਉਸ ਦਾ ਰੁਖ ਅਗਰਗਾਮਤਾ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ, ਆਤਮ ਵਲ ਅਗਰਗਾਮਤਾ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਨਹੀਂ। ਸਮੁੱਚੇ ਮੌਹਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤ੍ਰੈਕਾਲਤਾ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਰੋਮਾਂਸਵਾਦੀ ਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਵੀ ਕਹਿਣਾ ਤਰਕ-ਸ਼ੀਲ ਹੈ ਨਹੀਂ।

ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪਹਿਲੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਲੋੜ ਤੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸੂਰਤਾਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮ ਦੀ ਨਕਲ ਮਾਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਪਹਿਲੋਂ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਫੇਰ ਉਸ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦਲੀਲਾਂ ਘੜੀਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਇਹ ਆਖ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਪੰਜਾਬ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਜੰਗ ਮਧੋਲਿਆ, ਉਦਯੋਗ ਗ੍ਰਸਿਆ ਇੰਗਲੈਂਡ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਉਖੜੀ ਓਪਰੀ ਧਰਤੀ ਸਮੇਂ ਸਥਾਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਰਚਣ ਦਾ ਬਨਾਉਣੀ ਤਜਰਬਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ।

ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸਬੰਧੀ 'ਪ੍ਰਯੋਗ' ਤੋਂ ਵਧ ਕੋਈ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਨਿੱਗਰ ਸੁਅਸਥ, ਅਗਰਗਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਚਣ ਦਾ ਪਰਯੋਗ ਰਖਣਾ ਹੈ, ਅਨਿਰਨਿਤ, ਅਨਿਸਚਿਤ, ਪਰਤਗਾਮੀ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ--

ਪਰਯੋਗ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਅਗਰਗਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਪ੍ਰਤਿਗਾਮੀ ਵਿਸ਼ਿਅਕ ਕਵਿਤਾ ਨਿਰਦੋਖ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਹਰ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗਕਾਰੀ ਵੀ ਦੂਸ਼ਤ ਹੈ।

ਪਰਯੋਗ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਮਨੋਰਥ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਰਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਪਰਯੋਗ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ। ਮਨੋਰਥ ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅੰਗ ਰੂਪ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕਲਿਆਨ ਹੀ ਸਹੀ ਕਾਵਿ-ਮਨੋਰਥ ਹੈ।

ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਚੌਖਟੇ ਵਿਚ ਖਿਚ ਧੂ ਕੇ ਧਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ

ਸਮਾਜ ਨਾਲੋਂ ਵਿਤਰੇਕ ਮਨੁਖ-ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਦੇ ਉਘਾੜ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਨਿਰਰਥ ਅਵਚੇਤਨ-ਉਘਾੜ ਤੇ ਉਲਾਰੂ ਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਚੀ ਨੂੰ ਸੋਧਨ ਤੇ ਸੁਅੱਸਥ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਜ-ਪਰਕ ਕਵਿਤਾ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਰਚਣ-ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਜਿਸ ਨਵੀਂ ਪਰਿਪਰਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗਕਾਰੀ ਦੇ ਕਦਮ ਚੁਕੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸੁਅੰਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਅੰਤ ਪਰਯੋਗਸ਼ੀਲਤਾ, ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦ ਦਾ ਹੀ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਹੈ।

ਗੁਲਵੰਡ ਐਮ. ਏ.

ਇਕ ਬਹੁਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ
ਪੁੱਟਾ-ਪਰਤੀ ਨਾਰਾਇਣ ਆਚਾਰੀਆ

ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਲੈਣ ਦੇਣ ਇਕ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਮੀਰ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸਾਹਿੱਤਕ ਕਿਰਤਾਂ ਦਾ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਜਾਂ ਰੂਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਇਕ ਉਤਸ਼ਾਹ-ਜਨਕ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਦਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂਲ ਬੋਲੀ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਭਾਵ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ

ਪਾਠਕਾਂ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ।

ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਕਾਸ਼ ਬਾਣੀ ਦਿਲੀ ਦਾ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਗਣਰਾਜ ਦਿਵਸ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਅਵਸਰ ਤੇ 'ਸਰਬ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਵੀ ਸਮੇਲਨ' ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਇਕ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਉਦਮ ਹੈ । ਇਸ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਵੀ ਸਮੇਲਨ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਬੋਲੀ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਕਵੀ, ਆਪਣੀ ਇਕ ਸਰਬ-ਉਤਮ ਰਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਦਾਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦਿ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਿਕ, ਅਕਾਸ਼-ਬਾਣੀ ਕੇਂਦਰ ਦੁਆਰਾ, ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਪਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਕਵੀ ਸਮੇਲਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਡਾਕਟਰ ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'ਇਕ ਦਿਵਸ' ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕੀਤੀ । ਪੁੱਟਾ ਪਰਤੀ ਨਾਰਾਇਣ ਆਚਾਰੀਆ, ਇਸ ਸਮੇਲਨ ਦਾ ਤੈਲਗੂ ਕਵੀ ਸੀ ।

ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਮੰਤਵ, ਤੈਲਗੂ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਵੀ ਤੇ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਪਰਿਚਯ, ਇਕ ਅਧਿਅਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ ੧੯੧੫ ਵਿਚ ਆਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਰਸਿਧ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਗਰ ਪੇਨੂਗੋਂਡਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ । ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਵਿਚ ਆਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੇਜ ਤਪ ਅਤੇ ਵੜ੍ਹਤ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਅੰਸ਼ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ । ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੂੰ ਵਿਦਵਤਾ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਯੜ ਕਵਿੱਤਰੀ ਸੀ ਤੇ ਪਿਤਾ ਇਕ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਪੰਡਿਤ । ਇਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਰਮ-ਗਰੰਥਾਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਧਿਅਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ-ਪਰਾਪਤੀ ਦੀ ਪੂਰਨਾ ਮਿਲੀ ।

ਬਾਲ ਵਿਰੇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਆਸਾਧਾਰਨ ਭਾਂਤ ਜ਼ਹੀਨ ਤੇ ਸਮਝਦਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਢਲੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ, ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ । ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਕਾਇਲ ਸਨ ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੈਫਾਨੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੀ । ਅਕਸਰ ਉਹ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰਦਾ ਤੇ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਗੁਆਂਢੀ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਘੁਮਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ । ਕਈ ਵੇਰ ਉਹ ਟਰੈਡਿੰਗ-ਬੱਧੀ ਘਰੋਂ ਗਾਇਬ ਰਹਿੰਦਾ । ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਇਕ ਘੁਮਣ-ਫੇਰੀ ਸਮੇਂ ਉਹ ਤੀਰੂ-ਪੱਟੀ ਦੇ ਪਰਸਿਧ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਵਿਦਿਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ।

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਉਹਨੇ ਇਕਾਤ ਵਾਸ ਵੀ ਕੀਤਾ । ਉਹ ਸਸਾਣਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ 'ਕੱਲਮ-ਕੱਲੇ' ਆਸਰਮ ਵਿਚ ਰਹਿਆ । ਇਕ ਵੇਰ ਉਹਨੇ ਸਨਿਆਸ ਲੈਣ ਦਾ ਵੀ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਰਿਸ਼ੀਕੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਿਆ । ਦੇਵਨੇਤ ਨਾਲ ਉਥੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਸਵਾਮੀ ਸ਼ਿਵ-ਨੰਦਾ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਹਨਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਭਾਂਪ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਪਰਤਣ ਤੇ ਸਾਹਿੱਤ-ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੂੰ 'ਸਰਸਵਤੀ ਪੁਤਰ' ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਵੀ ਪਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਗਿਆਨ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਅਧੀਨ ਆਰਬਿੰਦੋ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਦਾਰਸ਼ਿਕਾਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਵ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨਾਰਾਇਣ ਆਚਾਰੀਆ ਨੇ ਪਰਾਤਨ ਤੇਲਗੂ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਤਿੱਕਣਾ, ਪੈਦਨਾ, ਸ੍ਰੀਨਾਥ, ਤਿੱਨਾਲੀ, ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪੈਤੱਨਾ ਆਦਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਹਾਨ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਰਸਿਧ ਕੀਰਤੀਆਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾ-ਤਮਿਕ ਅਧਿਅਨ ਤੇ ਮੂਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਰਾਠੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਭਗਤ ਕਵੀਆਂ, ਤੁਕਾਰਾਮ, ਸਬਰਥਾ ਦਾਸ, ਨਾਮ ਦੇਵ ਤੇ ਗਣੇਸ਼ਵਰ ਆਦਿ ਦਾ ਵੀ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਉਤੇ ਬੜਾ ਗਹਿਰਾ ਪਰਭਾਵ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਨੇ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਰੰਗਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਪਰਸਿਧ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ 'ਪੰਡਾਰੀ ਭਗਵਤ' ਉਤੇ ਇਹ ਪਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਭਾਂਤਿ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ।

'ਪੰਡਾਰੀ ਭਗਵਤ' ਦੋ-ਪਦਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਇਕ ਸਰੇਸ਼ਟ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋ-ਪਦਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਅਜੇ ਅਣਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੈ। 'ਪੇਨੂੰਗੋਂਡਾ ਲਕਸ਼ਮੀ' ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਮ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਸੀ ਜੋ ਉਹਨੇ ਕੇਵਲ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਵੇਂ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਛੰਦ-ਪਰਬੰਧ ਦਾ ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਦੀ ਹੋਣਹਾਰੀ ਦੇ ਲਿਸਕਾਰੇ ਅਤੇ ਭਵਿਸ਼ ਲਈ ਰਾਂਗਲੇ ਇਕਰਾਰਾਂ ਦੇ ਝਲਕਾਰੇ ਸਾਫ ਭਾਂਤਿ ਦਿੱਸ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਗਲ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨ ਜਨਕ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੇ ਵਿਦਵਾਨੀ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਦਿਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਕੋਰਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨੀ ਪਈ।

'ਪੇਨੂੰਗੋਂਡਾ ਲਕਸ਼ਮੀ' ਵਿਚ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੇ ਪੇਨੂੰਗੋਂਡਾ ਦੇ ਕੁਝ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹਤਵ ਤੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਕਲਾਮਈ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਚਿਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੇਨੂੰਗੋਂਡਾ ਰਾਜਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇਵ ਰਾਉ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਵਿਚ, ਵਿਜੈ ਨਗਰ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਆਂਦਰਾ ਪਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪਰਸਿਧੀ ਤੇ ਸੁਨਿਹਰੀ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਸਾਹਿੱਤ ਗਗਨ ਤੇ ਇਕ ਸਿਤਾਰੇ ਸਮਾਨ ਲਿਸ਼ਕ ਉਠਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਭਾ ਚੁਪਾਸੀ ਪਸਰ ਗਈ।

'ਸ਼ਿਵ-ਤਾਂਡਵ' ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਉਤਮ ਤੇ ਮਾਣਯੋਗ ਕਾਵਿ ਢੇਣ ਹੈ।

‘ਸ਼ਿਵ ਤਾਂਡਵ’ ਇਕ ਲੰਮੀ ਸਰੋਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ‘ਤਾਂਡਵ-ਨਿਰਤ’ ਤੇ ਪਾਰਬਤੀ ਦੇ ‘ਲਾਸਯ ਨਿਰਤ’ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਤਮਿਕ ਤੇ ਹਿਰਦੇ-ਛੁਹੀ ਬਿਆਨ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉਪਰ ‘ਤਾਂਡਵ ਨਾਚ’ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ, ਸਮੁੱਚੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਿਰੋਲ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਸਾਕਾਰ-ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਮਾਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਫੁਲਾਂ ਲੱਦੇ ਬਿਰਛਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਤੋਂ ਫੁੱਲ ਪੱਤੀਆਂ, ਫੁਲ-ਝੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਅਗਨ-ਚੰਗਿਆੜਿਆਂ ਵਾਂਗ, ਝੜ ਝੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਫੁਲ-ਪੱਤੀ ਦੇ ਮਹਿਕੇ ਹੋਠਾਂ ‘ਤੇ ਇਕ ਵਿਚਿੱਤਰ ਤੇ ਅਦਭੁਤ ਮੁਸਕਾਨ ਦਾ ਖੇੜਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਆਸ ਹੋਰੇ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਰਬਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਭਾਗ ਬਣਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲੇਗਾ।

ਸਰੱਸਵਤੀ ਦੇਵੀ ਆਪ ਪਾਰਬਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਭੋਛਣਾ ਨਾਲ ਸਜਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ-ਕਰਮਾ—ਬਰਹੱਮਾ—ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਹਜ ਤੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ। ‘ਸ਼ਿਵ ਤਾਂਡਵ’ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਪਰੀਆਂ ਅਪੱਸਰਾਵਾਂ, ਇਸ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਉਤਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪੁਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਇਸ ਅਮੋਲਕ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਟ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਡੁਲ ਡੁਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਰ-ਇਣ ਆਚਾਰੀਆ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾ ‘ਸੰਗੀਤ, ਸਾਹਿੱਤ ਅਤੇ ਨਿਰਤ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਮਾਦਿਕ ਸੁਮੇਲ ਹੈ’ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ‘ਸ਼ਿਵ ਤਾਂਡਵ’ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਤ ਦਾ ਪੁਟਾਪਰਤੀ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਗਿਆਨ ਤੇ ਅਭਿਆਸ ਹੈ। ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪ ਡਰਾਮਿਆਂ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਂਦਾ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਚੰਗੇ ਨਿਰਤਕਾਰ ਤੇ ਅਭੀਨੇਤਾ ਦੇ ਗੁਣ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੋਲ ਉਹ ਬਹੁਤ ਖੂਬੀ ਨਾਲ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।

‘ਸ਼ਿਵ-ਤਾਂਡਵ’ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਹੈ। ਰੂਪ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਨਿਪੁਨਤਾ ਤੇ ਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਕਲਪਨਾ ਉਡਾਰੀ; ਸੂਖਮ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਕਲਾਮਈ ਚਿਤਰਕਾਰੀ, ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਤੀਖਣਤਾ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਉਦਗਾਰਾਂ ਦਾ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਵੰਗ ਤੇ ਟੁੰਬਣਸ਼ੀਲ ਉਤੇਜਨਾ, ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੂਬੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੀ ਕਲਾ ਕਿਰਤ ਦੀ ਪਦਵੀ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਰਚਨਾ ਤੈਲਗੂ ਕਾਵਿ ਸਾਹਿੱਤ ਦੀ ਇਕ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਿਰਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੈਲਗੂ ਸਾਹਿੱਤ ਸਮਿਤੀ ਦੇ ਪਰਧ ਨ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਵ ਸ਼ੰਕਰ ਸੂਆਮੀ ਵਰਗੇ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਆਲੋਚਕ ਨੇ, ਤੈਲਗੂ ਕਾਵਿ ਸਾਹਿੱਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤੇ ਪਿਆਰੀ ਸਰੋਦੀ ਕਵਿਤਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਆਧਰਾ ਪਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਕਬੂਲ ਤੇ ਪਰਸਿੱਧ

ਹੈ। ਸਰੋਤੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਕਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਸ਼, ਪੁਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੁਨਣ ਦੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਤਰੱਨਮ ਨਾਲ ਉਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਪਾਠ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਅਜੀਬ ਸਮਾਂ ਬੱਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰੋਤੇ ਕਵੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿਸਮਾਦ ਤੇ ਉਨਮਾਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਝੁਮਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪੁਟਾਪਰਤੀ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸਮਾਦਿਕ ਭਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਚਤਮ ਸਿੱਖਰਾਂ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਇਕ ਅਮਰ ਰਚਨਾ ਹੈ।

‘ਮੇਘਦੂਤ’ ਪੁਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਸੁਪ੍ਰਸਿਧ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਵੀ ਕਾਲੀਦਾਸ ਤੋਂ ਉਧਾਰਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਾਲੀਦਾਸ ਦੀ ਕਾਵਿ ਕਲਾ ਦੇ ਥਾ ਪਰ ਥਾਂ ਝਾਂਵਲੇ ਹਨ।

ਕਾਲੀਦਾਸ ਰਚਿਤ ‘ਮੇਘਦੂਤ’ ਵਿਚ ਇਕ ਯਕਸ਼ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਦਾਰ ਨਾ ਰਹਣ ਕਾਰਨ, ਦੇਸ-ਨਿਕਾਲਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੁਟਾਪਰਤੀ ਦੇ ‘ਮੇਘਦੂਤ’ ਵਿਚ ਯਕਸ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਇਨ-ਕਲਾਬੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਜੇਹਲ ਦੀਆਂ ਸੀਖਾਂ ਪਿਛੇ ਡੱਕ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤਮਾ ਬਿਰਹਾ ਪੀੜਾਂ ਨਾਲ ਪੱਛੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਮੇਘ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਰੀਤਮਾ ਤਕ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਕਿਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਚਿਤਰਨ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਕ ਤੇ ਕਲਾਮਈ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ਚੋਂ ਆਂਧਰਾ ਪਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਪਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਵਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਚਿਤਰਾਂ ਤੇ ਨਾਦ-ਚਿਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਵੰਨਗੀਆਂ ਪਰਾਪਤ ਹਨ। ਪੁਟਾਪਰਤੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾ-ਨਿਪੁਨਤਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼-ਚਿਤਰਨ-ਪ੍ਰਵੀਨਤਾ ਸਦਕਾਂ, ਆਂਧਰਾ ਪਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗ-ਏ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ, ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤਕ ਸਫਲ ਹੋਇਆ।

ਆਂਧਰਾ ਪਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਜ ਘਰਾਣਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ-ਖੇਤਰਾਂ, ਰਾਜ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ, ਝਿੱਗੇ ਝੱਠੇ ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ਖੌਲਿਆਂ, ਮੰਦਰਾਂ ਮੱਠਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਲਾ ਦੇ ਮਘਦੇ ਭਖਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਮੂਹ ਜਿਹਾ, ਸਿਨਮਾ ਸਲਾਈਡ ਵਾਂਗ, ਪਾਠਕ ਦੀਆਂ ਮਨ ਅੱਖਾਂ ਅਗੋਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਦੀਆਂ ਨਾਲਿਆਂ, ਪਰਬਤ ਪਹਾੜਾਂ ਕੁਖਾਂ ਕੰਦਰਾਂ, ਵਣਾਂ ਜੰਗਲਾਂ, ਬਿਰਛਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਤੇ ਫੁਲਾਂ ਬਗੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਨਾ, ਪੁਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਜਾਦੂ ਹੈ।

ਆਂਧਰਾ ਪਰਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਾਜ ਸੱਤਾਵਾਂ, ਸਭਿਅਤਾ, ਸਭਿਅਚਾਰ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਉਲੇਖ

ਇਸ ਕਿਰਤ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਪਸਰਿਆ ਪਇਆ ਹੈ। ਤੋਲਾਤੁਕਾਂਤ ਛੰਦ ਬਿੰਬ ਤੇ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਨਵੀਨ ਛੰਦ ਚਾਲ ਤੇ ਨੂਤਨ ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਬਲ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਪਾਠਕ, ਆਂਧਰਾ ਪਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਉਚਤਾ, ਚੜ੍ਹਤ ਅਤੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤਕ ਝੰਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੀੜ ਦੀ ਇਕ ਅੰਤਰੀਵ ਚੀਸ, ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਆਂਤਰਿਕ ਡੂੰਘਾਣਾਂ 'ਚ ਲਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੰਝੂ ਹੰਝੂ ਹੋ ਉੱਠਦਾ ਹੈ।

ਪੁੱਟਾ ਪਰਤੀ ਗਾਂਧੀ-ਵਾਦ ਦਾ ਅਨੁਯਾਈ ਜਹਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ "ਗਾਂਧੀ ਮਹਾਂਪ੍ਰਸਥਾਨਮ" ਵਿੱਚ ਉਹਨੇ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਰਹੱਟਾ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ੇਵਾ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸਾਹ ਜੀ ਸਬੰਧੀ, ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੇ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ 'ਸਾਹ ਜੀ' ਨਾਮਿਕ ਰਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਸੂਫੀਵਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।

ਸਮਕਾਲੀ ਤੈਲਗੂ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ, ਇੱਕ ਅਜੇਹਾ ਲੇਖਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਈ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ, ਪਾਲੀ, ਹਿੰਦੀ, ਮਰਾਠੀ; ਤਾਮਿਲ; ਕੰਨੜ ਤੇ ਮਲਿਆਲਮ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ। ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੇ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚੋਂ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਉਸਦੇ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੈਲਗੂ ਨਾਵਲ 'ਏਕਾ ਵੀਰਾ;' ਦਾ ਮਲਿਆਲਮ ਅਨੁਵਾਦ, ਡਾਕਟਰ ਕੁਸੰਭੀ ਦੀ ਮਰਾਠੀ-ਰਚਨਾ "ਭਗਵਾਨ ਬੁੱਧ" ਦਾ ਤੈਲਗੂ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਦੋਹਿਆਂ ਦਾ ਤੈਲਗੂ ਅਨੁਵਾਦ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੇ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਹਨ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੇ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖੁਦ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੇ ਕਲਮ-ਅਜ਼ਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਆਲੋਚਕ, ਨਿਬੰਧਕਾਰ, ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਤੇ ਖੋਜਕਾਰ ਵੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ, ਇੱਕ ਕਵੀ ਦੇ ਨਾਤੇ ਹੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਸੰਤੁਲਿਤ, ਨਿਆਇ-ਯੁਕਤ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਕ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਤੈਲਗੂ-ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੇ ਆਲੋਚਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ-ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੇ ਤੈਲਗੂ-ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੂੰ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਨਵੀਂ 'ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਕਵਿਤਾ ਉਤੇ ਸੁਚੱਜੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਹੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਤੇ ਉੱਚ-ਪੱਧਰ ਦੀ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਇਕ ਚੰਗਾ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਨਿਬੰਧ ਬੜੇ ਰੋਚਿਕ, ਰਸੀਲੇ

'ਤੇ ਗਿਆਨ-ਵਰਧਕ ਹਨ। ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇਵ ਰਾਓ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਆਪਣੀ ਵਲ ਆਕ੍ਰਿਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਖੁਸ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀਆਂ ਭਰਿਆ। ਅਮੀਰ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਸਾਹਿੱਤ, ਸੰਗੀਤ, ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ, ਕਲਾ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੋਰ ਪੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈਰਾਨੀ-ਜਨਕ ਉੱਨਤੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਬੜੇ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪ ਤੇ ਵਾਕਫ਼ੀ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ।

ਕਈ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿੱਤ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿੱਤਕ ਕਿਰਤ ਦੇ ਮੂਲ-ਸ੍ਰੋਤ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਪਏ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਉਧਾਰੇ ਲਏ ਜਾਂ ਚੁਰਾਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸੂਖਮ ਵਿਅੰਗਾਤਮਿਕ ਤੇ ਕਣਕ-ਮਈ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਰਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾ ਵਿਚ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਝੱਕ ਤੇ ਬੇਲਾਗ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਗੁਆਂਢੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿੱਤ ਤੇ ਪਏ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਵੀ ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਸਫਲ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਵਿਅੰਗ ਤੇ ਹਾਸ-ਰਸ ਦਾ ਸੁੰਦਰ 'ਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਮਿਸ਼ਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੋਚਿਕਤਾ ਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਬੜੀ ਰਸੀਲੀ, ਠੇਠ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਕ ਤੇ ਵੇਗ-ਮਈ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਇਕ ਨਿੱਜੀ 'ਤੇ ਨਵੇਕਲਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਹੈ ; ਤਨੁਜ-ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਮਨੋ-ਰੋਚਿਕ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਲਿਖਤ 'ਤੇ ਸਮੇਂ ਸਮਾਂ ਪਏ ਵਿਵਿੱਧ ਤੇ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਲੀਕੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿੱਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਆਰੰਭਕ-ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਹਨੇ ਤੀਰੂਪਤੀ-ਵੇਕੱਟਾ ਕਾਵਲੂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਉਹਨੇ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਕਾਵਿ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਅਗਰਗਾਮੀ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਹਿੱਤਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ। ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਝੁਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਨ ਦੀ ਲਚਕ ਹੈ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਵੀਨਤਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਅਤੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਉੱਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਤੇ ਹੰਢ ਵਰਤੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ, ਪਰਪੱਕਤਾ ਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰ ਵਾਲਾ ਜੋਸ਼, ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਨਵੇਂ ਦੁਮੇਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂਘਣ ਤੇ ਫੁਹਣ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਵੀ ਹੈ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਸੁਭਾਅ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵੁਕ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਨਿੱਕੀ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਤੋਂ ਸੂਖਮ ਘਟਨਾ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਕੋਮਲ ਕਲਾਕਾਰ ਮਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਤੇ ਅਮਿੱਟ ਅਸਰ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰੂਹ-ਤਰਬਾਂ ਥਰੱਅ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਥਰਕਣ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਕਸ਼ ਉਘੜਦੇ ਹਨ। ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਮਾਨਵ-ਵਾਦੀ ਤੇ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਬਲਪਨਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਬਹੁਤ ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਦੀਰਘ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਦੂਰ-ਦਰਸੀ, ਸੂਖਮ-ਭਾਵੀ ਤੇ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਮਨੁੱਖ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਉਜਲੇ ਤੇ ਰਾਂਗਲੇ ਭਵਿੱਸ਼ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਚਿੰਤਕ ਹੈ। ਸਹੀ ਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਉਹ ਪ੍ਰਯਤਨ-ਸ਼ੀਲ ਵੀ ਹੈ।

ਉਹ ਸਾਮਰਾਜਸ਼ਾਹੀ, ਜ਼ਾਰਸ਼ਾਹੀ, ਝੂਠ, ਅਨਿਆਏ, ਉੱਪਦਰ ਤੇ ਹੈਂਕੜ-ਬਾਜ਼ੀ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਕੁਹਜੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਅਭਿਲਾਸੀ, ਇਕ ਅਗਰਗਾਮੀ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਸੰਕੇਤਾਤਮਿਕ ਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਜਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੌਤ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਣਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਕਬਰ, ਮਹਿਲ, ਰਾਤ, ਉੱਲੂ, ਸੱਪ ਆਦਿ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹਾ, ਸੰਕਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਅੱਜ ਦੇ ਜਾਗੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਤਿੜਕ ਰਹੀ ਸਾਮਰਾਜ-ਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ, ਬੜੇ ਹੀ ਕਲਾ-ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਵਿਅੰਗ-ਮਈ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਇਆ ਹੈ।

ਵੰਨਗੀ ਵਜੋਂ—

‘ਕਬਰ ਵਿਚ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ,
ਮੁੜ ਨਾ ਮੁਲੋਂ ਉੱਠਸੀ ਜੋ;
ਮਹਿਲ ਉਸਦੇ ਤਿੜਕਦੇ ’ਤੇ ਡੋਲਦੇ
ਤੇਜ, ਮਹਿਮਾ, ਜੱਸ ਉਹਦਾ ਜਿਵੇਂ;
ਜ਼ਾਤ ਵੇਲੇ, ਉੱਲੂ ਉਸ ’ਤੇ ਹੱਸਦੇ।’

... ..

ਅਤੇ :—

“ਕਬਰ ਉੱਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ,
ਸੱਪ ਹੈ ਇਕ ਬੈਠਿਆ,
ਸੈਆਂ ਕੁੰਡਲ ਮਾਰ ਕੇ,
ਕੀ ਪਿਆ ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ,
ਸੱਪ ਜ਼ਹਿਰੀ ਦੋਸਤੋ,
ਸੂਕਦਾ, ਫੁੰਕਾਰਦਾ, ਉਹ,
ਆਖਦਾ ਹੈ ਇਸ ਡਰਾਂ;
“ਮੈਂ ਹਾਂ ਰੂਪ ਅਨਹੱਦ ਕਾਲ ਦਾ;

ਆਦਿ ਤੋਂ ਅਨੰਤ ਮੇਰੀ ਚਾਲ ਹੈ,
ਕੌਣ ਕੌਈ ਡੰਗ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਚੇ ?”

... ..

ਅੱਜ ਕਲ ਨਾਰਾਇਣ ਆਚਾਰੀਆ “ਰਾਮਾਇਣ” ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੈ। ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਲਮੀਕੀ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਤੇ ਸਰਬ-ਸਰੋਸਟ ਕਵੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ‘ਰਾਮਾਇਣ’ ਨੂੰ ਇਕ ਅਮਰ ਕਿਰਤ। ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ‘ਰਾਮਾਇਣ’ ਦਾ ਵੀ ਉਹ ਉਪਾਸ਼ਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਹੈ। ਉਹ ‘ਰਾਮ ਚਰਿੱਤਰ ਮਾਨਸ’ ਦਾ ਸ਼ੈਦਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਗਾਇਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਜਾਦੂ ਦਾ ਆਲਮ ਤਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ‘ਤੇ...। ਉਹ ਨਿੱਤਨੇਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨਮਾਦ-ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਝੂਮ ਝੂਮ ਕੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ “ਸਾਕਸ਼ਾਤ ਕਰਮ” ਵਿਚ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਭਗਤ-ਕਵੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਚਰਿੱਤਰ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਪੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਤੈਲਗੂ-ਪਠਕਾਂ ਦੀ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਤਾ ਦੀ ਪਾਣਰ ਹੈ ਅਤੇ ਬੜੇ ਚਾਅ ਤੇ ਉਮਾਹ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਰਚਨਾ ਦੀ ਲੋਕ-ਪ੍ਰੀਯਤਾ ਦੀ ਅਥਾਹ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਫਲ-ਰੂਪ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਨੇ ‘ਰਾਮਾਇਣ’ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਆਰੰਭਿਆ ਹੈ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਤੈਲਗੂ-ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਸਫ਼ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਉੱਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਗਲਤ ਆਰਥਿਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਤੀ ਗਿਲਾਨੀ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੈ। ਭੁੱਖ, ਨੰਗ, ਜ਼ਾਰੀਬੀ ਤੇ ਰੋਗ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੌਲਤ, ਐਸ਼ ਆਰਾਮ ਤੇ ਭੋਗ ਵਿਲਾਸ, ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੁਆਰਾ ਢੜੀ ਕਲਾ-ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਤੇ ਸੁਘੜਤਾ ਨਾਲ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਲਾ—ਸਾਹਿੱਤ, ਚਿਤਰਕਾਰੀ, ਭਵਨ-ਉਸਾਰੀ, ਮੂਰਤੀਕਾਰੀ, ਬੁੱਤਕਾਰੀ, ਸੰਗੀਤ ਆਦਿ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਭਾਵ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਡੁੱਲ੍ਹ ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੁਰਾਤਣ ਗੌਰਵ ਤੇ ਉੱਚਤਾ ਦਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਗੁਆਚੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸਾਹ ਸੁਣੀਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼-ਪਿਆਰ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ-ਸਨੇਹ ਤੇ ਕਲਾ-ਸਨਮਾਨ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ ਪਰ ਬ੍ਰਿਹਾ-ਚੀਸਾਂ, ਵਸਲ-ਵਿਸਮਾਦਾਂ ਤੇ ਪਿਆਰ-ਪੀੜਾਂ ਦਾ ਵੀ ਉਹਨੇ ਬੜਾ ਮੱਰੁਮ-ਸਪਰਸ਼ੀ ਤੇ ਹਿਰਦੇ-ਵੇਧਕ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਲਾ-ਰੂਪ, ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਹ ਜਾਦੂਗਰ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਕਲਾ-ਭਰਪੂਰ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਉਂ ਬੀੜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗੀਤ ਝਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਰਤ ਕਰਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸੁਚੱਜੀ ਬੀੜ, ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਰੋਦੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਅਤੇ ਭਾਵੁਕਤਾ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਘੁਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਨੂਪਮ ਤਰਲਤਾ ਤੇ ਸਰਸਤਾ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ।

ਮੂਲ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਰੰਗਾਂ, ਗੰਧਾਂ ਅਤੇ ਅਨੰਦਾਂ ਦਾ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਅੱਥਰੂਆਂ ਨਾਲ ਭਿੱਜੇ ਗੁਲਾਬਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਹੈ। ਸਰਘੀ ਦੀਆਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਕਿਰਮਚੀ ਕਿਰਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ ਫੁੱਲ-ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਰੰਗਤ ਹੈ।

ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸੌਂਧੀ ਸੌਂਧੀ, ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਸੁਗੰਧ ਨਾਲ ਭਰੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਸਤਰੰਗੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ।

ਪੁੱਟਾਪਰਤੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ, ਤੈਲਗੂ-ਸਾਹਿੱਤ ਲਈ ਮਾਣ ਤੇ ਗੌਰਵ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਤੈਲਗੂ-ਸਾਹਿੱਤ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਦੇਣ, ਗਿਣਨਾਤਮਿਕ ਤੇ ਗੁਣਾਤਮਿਕ ਦੋਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਆਦਰ ਯੋਗ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਹੁ-ਭਾਂਤੀ ਰਚਨਾ—ਕਵਿਤਾ, ਵਾਰਤਕ (ਖੋਜ, ਨਿਬੰਧ, ਆਲੋਚਨਾ ਆਦਿ) ਤੇ ਅਨੁਵਾਦਿ ਆਦਿ; ਇਕ ਸਾਂਭਣ-ਯੋਗ ਸਰਮਾਇਆ ਹੈ। ਸਾਹਿੱਤ-ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਕੀਤੀ ਉਸ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਸਾਧਨਾ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੀ ਪਾਤਰ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦੇਣ ਅਮੋਲਕ ਤੇ ਅਮਰ।

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਪਰਵਾਹ

ਸ਼ਬਦ “ਆਧੁਨਿਕ” ਸਾਮਿਅਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਪੱਖ ਹਨ। ਪਹਲਾ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਲੀ ਹਰ ;ਕਲਾ ਤੋਂ ਵਿਭਿੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੌਧਿਕ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਕਦਰ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦਾ ਅੰਤਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਖੱਪੇ ਬਾਅਦ ਅਤਿ ਤੀਖਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰ ਦੋ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਾਸਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਦਾ ਹੀ ਨਵੀਨ ਤੇ ਸੂਸਥ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦਾ ਰਹਿਆ ਹੈ—

ਪੱਤ ਝੜੇ ਪੁਰਾਣੇ, ਰੁਤ ਨਵਿਆਂ ਦੀ ਆਈ।

ਸਾਹਿੱਤਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਬਿਛ ਉੱਤੇ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਵੇਂ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪੁੰਗਰਦੀ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੀ, ਖੁਰਾਕ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਾਹ-ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਗੀਤਾਂ ਨਵੇਂ ਤਰਾਨਿਆਂ

“I hope I may be allowed two assumptions. The first is that the kind of painting and architecture, we call with a varying inflections of the voice, “modern”, is a true and vital expression of our own day; and the second assumption is that it differs radically from any art which has preceded it.” From the Blot and the Diagram.

By Kenneth Clark (Encounter)

ਨਾਲ ਮਾਲਾ ਮਾਲ ਕਰਦੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪੱਤਝੜ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਡਿਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਪੱਤਝੜ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਇਕ ਜਮ੍ਹੂਦ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾ ਹੀ ਨਵੀਨ ਤੇ ਸੁਸਥ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਉਦੈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਜਮ੍ਹੂਦ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚੋਂ ਫੇਰ ਨਵੀਆਂ ਕ੍ਰਮਲਾਂ ਫੁੱਟਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੂਰਵ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਭੋਗ ਕੇ ਨਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੰਝ ਹੈ ਜੋ ਤੁਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਸਾਹਿੱਤਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਇਹ ਬਿਛ ਉਵੇਂ ਦਾ ਉਵੇਂ ਖੜੋਤਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੂਤ-ਭਵਾਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰਵਾਇਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਉੱਜਲੀਆਂ ਆਸਾਂ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਲੈ ਕੇ। ਕੁਝ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਬਾਇਲੋਰੂਸੀ ਕਵੀ ਪੀਟਰਸ ਬਰੋਵਕਾ ਨੇ, ਜੋ ਕਿ 1962 ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਲੈਨਿਨ ਇਨਾਮ ਲੈ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਇਕ ਤਾਜ਼ਾ ਕਵਿਤਾ, 'ਪੱਤਾ' (The Leaf) ਵਿਚ ਵਿਅਕਤ ਥੀਤੇ ਹਨ :-

ਠੰਡੇ ਹਿੰਮ ਤੂਫਾਨ ਲੈਂ ਹੈ
ਆਂਵਦਾ ਜਦੋਂ ਸਿਆਲ
ਤੇ ਜਦੋਂ ਅਰੋਕ ਵਾਯੂ ਚਲਦੀ
ਤਾਂ ਇਹ ਪੱਤਾ ਉੱਠ ਰਹਿਆ ਹੈ ਜਾਪਦਾ
ਖੜ੍ਹ ਰਹਿਆ ਪੱਬਾਂ ਦੇ ਭਾਰ
ਓਸ ਟਹਣੀ ਨੂੰ ਬਚਾਵਣ ਦੇ ਲਈ,
ਬਣਦਾ ਹੈ ਇਹ ਢਾਲ,
ਜਿਸ 'ਤੇ ਹੈ ਇਹ ਉੱਗਿਆ।
ਪਰ ਹੁੱਤ ਬਹਾਰ ਦੀਆਂ
ਕਿਰਨਾਂ ਦੇ ਜਾਦੂ-ਅਸਰ ਹੇਠ
ਨਵੀਨ ਕ੍ਰਮਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ
ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ
ਕੁਏਰਤ ਦੇ ਸਾਂਤ ਨੇਮ ਦੀ
ਡਿਗ ਪਏ ਧਰਤੀ 'ਤੇ
ਮੂਕ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ।

ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਕਵੀ ਰੂਸੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਭਾਰਤੀ ਚਾਹੇ ਅਮਰੀਕੀ; ਇਨਸਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਸਦਾ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨੀ ਹਾਵ ਭਾਵ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਮਿਅਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੰਝ ਤੁਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਲਾਦਮੀਰ ਉਰਗਨੋਵ ਨੌਜਵਾਨ ਰੂਸੀ ਕਵੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸੇ ਸੱਚਾਈ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ :-

"But all the same time favours youth, because

youth is the future and time marches on."

ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੇੜ ਨਾਲ ਕਈ ਆਧੁਨਿਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈਆਂ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼। ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋਈਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਰੂੜੀ ਵਿਚੋਂ ਫਿਰ ਨਵੀਨ ਕੀਮਤਾਂ (ਆਧੁਨਿਕਤਾ) ਦਾ ਆਗਮਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਤਾਰਕਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵੀ ਸ ਨੂੰ ਇਸੇ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 1955 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਦੇ ਸ਼ੈਲੀ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਪਕੜ ਮੱਠੀ ਪੈਣ ਲਗ ਪਈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਜਗਾ ਨਵੀਨ. ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਜਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰਵ-ਕਾਵਿ ਧਾਰਾ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਨਿੱਖੜਣਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਸ ਨਵੀਨ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ। ਕਲਾਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਤਕਨੀਕੀ ਲੋੜਾਂ ਕਰ ਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਨੰਗੇ ਪਰਚਾਰ ਲਈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਗਿਆਨ-ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਆ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਹੋਈ ਅਨੁਭਵ-ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਸੰਗਠਨਕਾਰੀ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਨ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਦੇ ਸੰਬਾਦਕ ਸੁਭਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਅੰਸ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਨ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ, ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲ ਗਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾ ਲਈ ਬਾਧਕ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕਿ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਰੋਮਾਂਸਕ ਉਪ-ਭਾਵਕ ਬਿਆਨ ਹੈ ਉਥੇ ਨਵੀਨ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਵਾਸਤਵਿਕ, ਵਿਅੰਗਾਤਕ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਹੋ ਗਇਆ ਹੈ। ਉਂਵ ਵੀ ਇਹ ਇਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖ ਪਹਲਾਂ ਹੈ ਤੇ 'ਵਾਦੀ' ਮਗਰੋਂ। ਹਰ 'ਵਾਦ' ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ; ਜਦੋਂ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਤੇ 'ਵਾਦ' ਵਿਚਾਲੇ ਟੱਕਰ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਨਵਾਂ 'ਵਾਦ' ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸੋ ਹਰ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਸਮੂਹ ਮਾਨਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਇਕ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ। ਗੌਰਕੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ, "ਸਾਹਿਤ ਸਭ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮਨੁੱਖਵਾਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕਿੱਤਾਕਾਰ ਮਿਤਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਵਾਦ ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।"

ਵਿਦਿਅਕ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਉੱਨਤੀ ਕਾਰਨ ਆਧੁਨਿਕ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਬੌਧਕ ਪੱਧਰ ਦਾ ਉੱਚਿਆਂ ਹੋ ਜਾਣਾ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁਗ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾ ਵਿਚ ਜੱਟਿਲਤਾ ਜਾਂ ਔਖਿਆਈ ਲੈ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਉਸਰ ਰਹੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਮਿਸ਼ਰਤ ਅਰਥ ਚਾਰੇ, ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਭਾਰੀ ਵਾਧਾ, ਮਾਰੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਕਾਢਾਂ ਤੇ ਜੰਗ ਦਾ ਡਰ ਆਦਿ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਅਜੇ ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਲਾਂ ਸਵਾਲ ਇਹ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ?*

ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਉਸ ਲਈ ਇਕ ਸਵਾਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਬੇਨੇਮੀ ਵਿਚ ਭਟਕ ਰਹਿਆ ਹੈ—

ਪੱਥ-ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਮੈਂ ਅਣੂ ਧਰਤ ਦਾ
ਸਤ ਰੰਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੰਨੀਆਂ ਫੜਦਾ
ਹੋਂਦ ਆਪਣੀ ਦਾ ਨੇਮ-ਗਵਾ ਕੇ
ਭਟਕ ਗਿਆ ਹਾਂ।

... ..

ਪੈਰ ਪਟਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸ ਭਰਵਾਸੇ ?

ਜੋਤ ਜਗਾਵਾਂ ਕਿਹੜੀ ਆਸੇ ?

—ਅਤਰ ਸਿੰਘ

ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਪਰਾਣੀ ਦੀ ਇਸ ਬੇਚੈਨੀ ਪਿਛੇ ਵੀ ਇਕ ਨੇਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਚਾਲਕ ਸ਼ਕਤੀ ਸਾਡਾ ਅੱਜ ਤਾਂ ਅਤਿ ਜੱਟਿਲ ਸਮਾਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨਿੱਤ ਹੀ ਨੇਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਈਆਂ ਦਾ ਪੱਥ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਟਕਣ, ਅਨਿਸਚਤਤਾ

* The complexity is not only of war, of industrial society, of mass entertainment of rapid growth in population of immense scientific discoveries, but also of thought: ideologies and -isms, the development of psychology and its effect on the thinking of perfectly ordinary people, the gradual abandonment of old faiths and the growth of agnosticism and atheism, the idea that the world is a small place and that any war today is likely to become a world war, one's personal response to this is difficult, the question becomes, "What am I going to make of my life in this situation?"

—Anthony Thwaite

(Essays on Contemporary
English Poetry—Page 6-7)

ਤੇ ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਦੀ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਜਾਂ ਔਖਿਆਈ ਦਾ ਆ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਉਤੇ ਇਹ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਔਖੀ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪ ਮਿਹਨਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਬਣੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਥੇ 'ਔਖੀ' ਕਹਿ ਕੇ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਐਨਥੋਨੀ ਥਵੇਟ ਦਾ ਕਥਨ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਹੈ—

“ਅਨੁਭਵ ਜਾਂ ਤਜਰਬੇ ਦੀ ਜੱਟਿਲਤਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਦੀ ਜੀਵਕਤਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਚਮੁਚ ਹੀ ਕਵੀ ਦਾ ਕਰਤਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨੀਕਰਣ ਕਰੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਨਹੀਂ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਮੇਂ ਉਤਨੀ ਹੀ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਰਹਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਤਨੀ ਕਿ ਕਵੀ ਨੇ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ।”

ਇਸ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਜਾਂ ਔਖਿਆਈ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਂਤਰਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜੱਟਿਲਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਕਵੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਢੁਕਵਾਂ ਤੇ ਸਥੂਲ ਬਾਹਰਵਰਤੀ ਸਮਵਾਏ (objective correlative) ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਸਕਣ ਜੋ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਬਾਹਰਵਰਤੀ ਸਮਵਾਏ ਮਿਲਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੂਖਮ ਜਾਂ ਭਾਵ-ਵਾਚਕ (abstract) ਰੂਪ ਵਿਚ। “ਆਵਾਰਾਗਰਦੀ” ਵਿਚ ਮੀਸ਼ਾ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਿਲਕੁਲ ਐਸੀ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਭਟਕਣ ਕਿਹਦੇ ਵਰਗੀ ਹੈ? ਪਰ ਕੋਈ ਨਿਰਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਉਂਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਿੰਬਾਵਲੀ, ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ, ਆਵਾ-ਗੋਣ, ਰਾਹ ਦੀਆਂ ਧੂੜਾਂ, ਪੋਣਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਸਹੇਲੇ, ਬੇਨਾਮ ਤਲਬ ਦੀ ਤਲਖੀ, ਮਸਾਲ, ਅੰਗਿਆਰੇ, ਫਿਕਰਾਂ ਦੇ ਚੰਗਿਆੜੇ, ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ੀ, ਛਲਾਵੇ, ਅੱਗ ਤੇ ਬਾਲਣ ਆਦਿ ਸਭ ਭਟਕਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਭਟਕਣ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਨੁਭਵ ਜਾਂ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਭਟਕਣ ਦਾ ਜੋ ਇਲਾਜ (remedy) ਮੀਸ਼ੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਉਹ ਭਵ-ਵਾਚਕ ਹੋਣਕ ਰਕੇ ਇਤਨੀ ਵਿਆਪਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਓਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਇਹ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—

ਕਿਉਂ ਨਾ ਸੱਜਣਾ

ਕਿਸੇ ਯਕੀਨ-ਬਿਛ ਦੀ ਛਾਵੇਂ

ਬਹਿ ਕੇ ਸੁਰਤ ਇਕਾਗਰ ਕਰੀਏ

ਮੰਨਿਆ

ਔਖਾ ਮਿਲਣਾ ਭਾਵੇਂ

ਬੁਧ ਵਾਲਾ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ
 ਹੋ ਸਰਦਾ ਹੈ ਕੁਝ ਘਟ ਜਾਵੇ
 ਇਹ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ
 ਜੋ ਬੇਨਾਮ ਜਿਹੀ ਬੇਚੈਨੀ ਲਾਈ ਫਿਰਦੇ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਭਟਕਣ ਤੇ ਅਨਿਸਚਤਤਾ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਅਨਿਸਚਤਤਾ ਤੇ ਹੀ
 ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਭਟਕਣ ਤੇ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੇ
 ਵਿਆਪਕ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਮਾਨਸਕ ਤਣਾਓ ਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਧਾਰਨ ਕਰ
 ਲੈਂਦੀ ਹੈ—

(i) ਘਰ ਵਾਲੀ ਛਾਂ
 ਘਣ ਛਾਵੀਂ ਨਾ
 ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਓਟਾਂ ਵਿਚ ਉਹਲੇ
 ਸੋਨਮ੍ਰਿਗ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੇ ਵਸ
 ਆਪਣਾ ਗਮ ਗੁਆਈ ਫਿਰਦੇ
 ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੇ !
 ਜਿਧਰ ਜਾਈਏ ਪੌਣਾਂ ਦੇ ਵੱਸ
 ਆਪਣੀ ਧੂੜ ਧੁਮਾਈ ਫਿਰਦੇ ।

... ..

(ii) ਕਈ ਦਿਨ ਤੋਂ ਇਹ ਚਿੜੀ ਵਿਚਾਰੀ
 ਨਾ ਕੁਝ ਖਾਂਦੀ ਨਾ ਕੁਝ ਪੀਂਦੀ
 ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਚ ਅਕਸ ਆਪਣਾ
 ਵੇਖ, ਵੇਖ ਕੇ
 ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਉਤੇ ਨੂੰਗੇ ਮਾਰੇ ।

... ..

ਨੂੰਗੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਵਿਚਾਰੀ
 ਅਧਮੋਈ ਪਈ ਪਾਸੇ ਪਰਨੇ ।

... ..

ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅਜਬ ਜਹੀ ਹੈ
 ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਕੋਲ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਿਤਮਾਂ ਦੀ
 ਇਕ ਤੇਜ਼ਾਜ਼ਾ ਤਸਵੀਰ ਪਈ ਹੈ ।

—ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਆਧੁਨਿਕ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਬਲਵਾਨ ਸੂਰ ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ

ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਹਾਂ-ਵਾਚਕ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਡਾਂ ਉਹ ਨਾਂਹ-ਵਾਚਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ
ਆਪਣਾ ਨਿਕਾਸ ਡਾਲਦੀ ਹੈ—

ਕਿਸੇ ਰੇਲ ਦੁਰਘਟਨਾ ਅੰਦਰ
ਕੀਮਾਂ ਕੀਮਾਂ ਹੋਏ ਮੁਜਾਫਰ
ਮੋਟੇ ਅੱਖਰੀਂ ਸੂਚੀ ਅੰਦਰ
ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਪਣ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਾਂ ਮੈਂ ?

... ..

ਆਤਮਘਾਤ ਦੀ ਇੱਛਾ
ਯਾਰ ਮੇਰੇ ਇਹ ਉੱਤਰ ਤੇਰਾ
ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਏ ਠੇਸ ਲਗਾਉਂਦਾ ।

—ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ

ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਹਉਮੈਂ ਤੋਂ ਉਤਪਨ ਹੋਈ ਇਹ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੰਝਲ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ
ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ ਦੀ ਚੌਥੀ ਬਲਵਾਨ ਸੁਰ ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ
ਉਤਪਨ ਹੋਈਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ
ਅਨਾਚਾਰੀ ਤੇ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਹੈ, ਜੁ ਅਵਸ਼ ਹੀ ਨਿੰਦਨੀਯ ਹੈ। ਹਰ ਉਹ ਕਲਾ ਜੁ ਸਦਾ-
ਚਾਰਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਸੁਸਥ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਮਨੁੱਖ
ਦੀਆਂ ਕਾਮ-ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਸਰਤ ਨੇ ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ
ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸ ਦੀ
ਸਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਸਫਲ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ “ਮੌਤ ਤੇ ਕਾਮ”
ਵਿਚ—

ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਹੈ ਕਾਮ ਸ਼ਕਤਵਰ
ਮੌਤ ਬਲੀ, ਇਹ ਮਹਾਂਬਲੀ ਹੈ ।
ਆਤਮ-ਤੱਤ ਕਾਇਆਂ ਦਾ ਨੌਕਰ
ਸੁੰਦਰ ਕਾਇਆਂ ਅਮਰ-ਜਲੀ ਹੈ ।

ਅਜੋਕੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵੀ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ। ਪਰ ਮਨੁੱਖ
ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸਾਮਾਨਯ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਲਭ ਹੀ
ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਦਲੀਲ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਉਤੇ ਇਕ
ਭਰਪੂਰ ਵਿਅੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। “ਦਾਨਾਈ” ਵਿਚ ਸਰਬੰਸ ਨੇ ਬੜੇ ਸੁਝਾਊ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ
ਤੇ ਸੁਰਦਬਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀ ਵਿਚ ਗੁਨਾਹ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜਨਮ-ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਉਤਪਨ
ਹੋਇਆ ਦਸਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਚਤ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਕਥਨ ਦਾ ਸਮਵਾਏ ਭਗਵਾਨ

ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਹੋ ਭਇਆ ਹੈ—

ਮੈਂ ਨਾ ਭੂਤਕਾਲ ਤੋਂ ਅੱਡਰਾ

ਨੀਲੀ ਨਾੜ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਸੂਚਕ ।

“ਨਵੀਂ ਤਾਸ਼” ਵਿਚ ਜਗਤਾਰ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਗਤੀ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਮਨੁੱਖ-ਮਨ ਤੋਂ ਵਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੂਪਵਾਦੀ ਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧੋ ਸੁਟਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਏਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਬੂਲ ਵਸਤਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਇਕ ਭਰਪੂਰ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਸ਼ੁਸ਼ਬ, ਚੇਤੰਨ, ਵਾਸਤਵਿਕ, ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਤੇ ਮੌਲਿਕ ਰੰਗ ਦਾ ਹੈ—

ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸੁਣੀ ਏਂ

ਰੂਸੀ ਅਜ ਕਲ ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਦੀ

ਤਾਸ਼ ਬਨਾਵਣ ਦੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਰੁਝੇ ਹੋਏ

ਕਿਉਂਕਿ ਓਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ

ਸ਼ਾਹਾਂ ਅਤੇ ਬੇਗਮਾਂ ਵਾਲੀ

ਤਾਸ਼ ਤੋਂ ਡਾਢੀ ਹੀ ਨਫ਼ਰਤ ਹੈ ।

...

...

...

ਫਿਰ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਮੁਲਕ ਵੀ ਕੋਈ

ਨਵੀਉਂ ਤਾਸ਼ ਬਣਾਉ ।

ਅਜੋਕੀ ਜਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਬਲਵਾਨ ਸੂਰ ਆੰਤਰਿਕ ਕਵਿਤਾ ਭੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨਿਰੋਲ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਇਹ ਅੰਤਰ-ਮੁਖਤਾ ਖਾਨਸਿਕ ਕਲਾਬਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਅਗੇ ਜਾ ਟੱਪੇ ਤਾਂ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਨਿੰਦਨੀਯ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਟੇਢੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ 'ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰੇ ਤਾਂ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਸਾਰਥਕ ਤੇ ਸੁਝਾਉ ਤੋਂ ਨਿੱਬੜਦੀ ਹੈ । ਅਜਿਹਾ ਕਵੀ ਇਕ ਤਲਖ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਅਪਸਾਰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਅਪਸਾਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਬੇਚਾਰਗੀ ਉੱਤੇ ਇਕ ਭਰਪੂਰ ਚੋਟ ਹੈ—

ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ?

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖਲਜਗਣਾ ਤੋਂ ਆਪਾਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ?

ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਝੰਜਟ ਵਿਚ ਆਪਾਂ ਕਿਉਂ ਪੈਣਾ ?

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਲ ਪਿੱਠ ਭੁਆ ਕੇ

ਆ ਆਪਾਂ ਸ਼ਤਰੰਜ ਖੇਡੀਏ

'ਕੱਠੇ ਬਹਿ ਕੇ ਮੌਜ ਮਨਾਈਏ

ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਤਾਂ ਤਲਖ ਬੜੀ ਹੈ

ਇਸ ਜੱਗ ਤੋਂ ਆਪਾਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ?

—ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ

ਨਵੇਂ ਉਸਰ ਰਹੇ ਉਦਯੋਗਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੇਦ ਮਨਖੀ ਆਤਮਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ। ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਬਸ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ—

ਅਸੀਂ ਮੱਕੜੀਆਂ ਦੇ ਜਾਲੇ

ਤਣੇ ਹੋਏ ਜੁ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੁਆਲੇ

— ਗੁਲਵੰਤ ਫਾਰਗ

ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਾਂ ਸਮਸਤ ਭਾਂਤ ਦੀ ਤਿਸ਼ਨਾ ਸੰਗਰਾਮੀਏਂ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਪਸਾਰਵਾਦੀ ਤੇ ਅਤਿ ਦੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਤੇ ਜਾ ਫਿਰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਚੇਤੰਨ ਤੇ ਸੰਗਰਾਮੀਆਂ। ਇਹ ਤਿਸ਼ਨਾ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਝੰਬਦੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਉਸ ਦੀ ਤਿਸ਼ਨਾ ਮੁਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਿਆਗ ਲਈ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ—

ਬੁਲਦੇ ਝੱਖੜੀਂ ਪੱਤਾ ਕੰਥੇ,

ਹੋਂਦ ਮੇਰੀ ਪਈ ਮੈਨੂੰ ਝੰਬੇ

ਕਿਵ ਡਾਲੀ ਛੱਡ ਜਾਵਾਂ ?

ਕੰਧੇ ਨੀ ਤੇਰਾ ਪਰਛਾਵਾਂ।

—ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਆਧੁਨਿਕ, ਨਵੀਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ (ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਹ ਲਓ) ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁਖ ਪਰਵਿਰਤੀਆਂ ਜਾਂ ਝੁਕਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਏਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਵੀ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਅੰਤਰ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣਿਆਂ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸੂਝ ਦੇ ਪਾਠਕ ਅਜੋਕੀ ਨਵੀਨ ਸੂਝ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਭਾਵ-ਸੂਰ ਤੇ ਨਵੀਨ ਕਵੀ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਵਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਝ ਦੀ ਤਦਰੂਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸਥਾਪਤ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਇਹ ਸ੍ਰੈ-ਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਦੋਜ਼ ਨਵੀਨ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਝ ਵਿਚ ਹੈ।

ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ

“ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ” ਪੁਸਤਕ ਛਪਣ ਤੋਂ ਪਹਲਾਂ ਮੈਂ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗ ਨੂੰ ਇਕ ਆਲੋਚਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ। ਆਪਣੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਪੁਸਤਕ “ਸਾਹਿਤ ਚਿੰਤਨ” ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ‘ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ’ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਬਿਤਾਈਆਂ ਸ਼ਾਮਾਂ ਸ਼ਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨੇੜਿਉਂ ਤਕੇ ਜੀਵਨ-ਚਰਿਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਵਾਲੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਰੇਖਾ ਚਿਤਰ ਲਿਖਣਾ ਇਕ ਨਵੀਂ ਗਲ ਹੈ ਪਰ ਹਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਰੇਖਾ ਚਿਤਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈਂ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਕਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਵਿਰਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਇਕ ਸਿਕ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸੱਮਿਆਂ ਦਾ ਭੇਤ ਪਾਇਆ ਤੇ ਫੇਰ ਬੜੇ ਉਸਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ ਉਹਨੇ ਕੇਵਲ ਬੁਰਾਈਆਂ ਹੀ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਖਦਾਈ, ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਹਮਦਰਦ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਦਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਹੈ— “ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸੁਗੰਧੀ ਦਾ ਸਮੂਹ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਇਕ ਰੇਖਾ ਚਿਤਰਕਾਰ ਇਸ ਸੁਗੰਧ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ... ..” ਇਹ ਖਿਆਲ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੰਤੋਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੈ

ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ 'ਚ ਉਹਦੇ ਇਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੇਰਣਾ ਦਿਤੀ ਤੇ ਉਹਨੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕੀਮਤੀ

ਗਲਾਂ ਜਾਣੀਆਂ ਤੇ ਬਦਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ 'ਚ ਸਾਡੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੜਾਣ ਕਰਵਾਈ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ ਬਾਰੇ ਉਹਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ— “ਬਾਵਾ ਜੀ ਮੂਡ ਦੇ ਕਵੀ ਹਨ। ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਚਿਮਾਠ ਤੇ ਭਾਰ ਪਾਕੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਡ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਫਿਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਾਥੀਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਅਗੰਮੀ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰੁਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਮਗਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”.....

ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਦੀਆਂ ਜਹੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁਸਨ ਲਭਦਾ ਉਹ ਇਕ ਵਿਲਖਣ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਨਫਰਤ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਨਹੀਂ ਉਭਰਦਾ। ਠੀਕ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ—ਆਖਰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਭੈੜੇ ਹਾਂ, ਕੋਈ ਵੀ ਸੁਧਾ ਸਚ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਗਲਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਬਣਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ? ਕਾਂਗ ਨੇ ਬੜੇ ਸੁਖਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਸਾਦੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਮੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਦਰਦ ਸਾਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਪੀੜ 'ਚ ਪੀੜਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।.....

...ਜਦ ਸਤਿਆਰਥੀ ਸਾਹਿਬ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ 'ਚ ਪਰਦੇਸ ਘੁਮ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧੀ ਰਾਣੀ “ਕਵਿਤਾ” ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਣਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਕਾਂਗ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ— “ਨਾ ਸਤਿਆਰਥੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਚੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਦੇਖਿਆ, ਨਾ ਉਸ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਦੁਖਾਂਤ ਕਿਸੇ ਬਾਪ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਆਰਥੀ ਡੋਰ ਡੋਰ ਹੋਇਆ ਦਿਲੀ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਕੈਫਾ-ਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿਆ।”

ਅਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕਾਂਗ ਨਾ ਤਾਂ ਵਿਅੰਗਮਈ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਰਖਚੇ ਉਡਾਣ ਵਾਲਾ। ਉਹ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਕੈਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਤੇ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਹਾਲੇ ਉਹਦੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੀ ਬੁੜ ਕਾਰਨ ਰੁਕ ਗਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਤ ਬੀਤਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਅਜੋਹੀਆਂ ਗਲਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਲਮ ਬੰਦ ਕਰਨਾ, ਕਾਂਗ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਲਖਣ ਦੇਣ ਹੈ।

ਇਉਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਤਿ ਨੇੜਿਓਂ ਤਕਦਾ ਉਹ ਸ਼ੰਕਾ-ਵਾਦੀ ਵੀ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਉਹ ਸਤਿਆਰਥੀ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਇਹ ਮੁਖ ਘਟਨਾ ਲਿਖ ਸਕਿਆ— “ਰਬੜ, ਟੁਟਾ ਬਲੇਡ ਤੇ ਤਿਖੀ ਨਿਬ ਵਾਲਾ ਪੈਨ ਉਹਦੇ ਲੰਗੋਟੀਏ ਯਾਰ ਨੇ। ਜਦ ਕੋਈ ਸਰੋਤਾ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਤਿਆਰਥੀ ਛਟ ਰਬੜ ਨਾਲ ਬੁਝਾ ਕੇ ਉਹਦੀ ਸਲਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਢੀਠ

ਅੱਖਰ ਫੇਰ ਵੀ ਨਾ ਮਿਟੇ ਤਾਂ ਬਲੇਡ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੜੀ ਦੇਰ ਤਕ ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਸਤਿਆਰਥੀ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਰਬੜ ਤੇ ਬਲੇਡ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹੋਣਗੇ--ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਆਰਥੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ “ਲਕ ਟੁਣ ਟੁਣ” ਦੀ ਭ੍ਰਮਿਕਾ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਭੇਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ! ਸਤਿਆਰਥੀ ਨੇ ਇਕ ਥਾਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ-- ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਲਿਖ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਰੋਤੇ ਇਹ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੇਰੀ ਜੇਬ ਵਿਚ ਇਕ ਰਬੜ ਵੀ ਜੋ ਇਹਨੂੰ ਮਿਟਾ ਸਕਦਾ ਹੈ’

ਇਉਂ ਉਹਨਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੂਖਮ ਗਲਾਂ ਸਾਦਗੀ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਗਲ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਰੜਕੀ ਹੈ। ਜੇਹੜੀ ਗਲ ਕਿਸੇ ਲੁਕਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਰਾਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਕਿਉਂ ਖਰੂਵੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਹੀ ਜਾਵੇ ?

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦੋ ਸਕੈਚ ਪੁਰਾਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵੀ ਹਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ 'ਚ ਕਾਂਗ ਅੱਜ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਉਹਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਉਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਕਰਿਸਮਾ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਕੈਚ ਉਹਨੇ ਰਿਣ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਲਿਖੇ ਹੋਣ। ਦੋ ਕੁ ਸਕੈਚ ਕੇਵਲ ਇੰਟਰਵਿਊ ਜਹੀ ਦਾ ਵੀ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਸਕੈਚ, ਮਸਲਨ ਦੇਵਿੰਦਰ, ਸਹਿਰਾਈ, ਫਰਿਆਦੀ, ਸਤਿਆਰਥੀ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰੀ, ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ, ਡਾ: ਸੀਤਲ ਤੇ ਡਾ: ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਗੁਫਤਾ ਹਨ ਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਚੋਹਰੇ ਮੋਹਰੇ ਸਾਕਾਰ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਭੋਂ ਤਲਖ ਹਕੀਕਤਾਂ ਬੜੀ ਮਾਤਮਿਕ ਸੈਲੀ 'ਚ ਬਿਆਨੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਦੇ ਇਹ ਸਕੈਚ ਕੇਵਲ ਲਤੀਫੇ ਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਤੇ ਗਲਤ ਬਿਆਨੀ ਤੋਂ ਪਾਕ ਹਨ। ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਗਲਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਵੀ ਉਹਦੇ ਸਕੈਚਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੈ।

ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨੇੜਿਉਂ ਤੱਕਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਬੜੇ ਸਿਦਕ ਦਿਲ ਨਾਲ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਯਾਤਰਾ 'ਚ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਭਰਮ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਐਨਕ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਚਸਮੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਕਈ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨੂੰ ਬੜਾ ਰਲਖ ਤਜਰਬਾ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ‘ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ’ ਦੀ ਭ੍ਰਮਿਕਾ ਵਿਚ ਉਹਦੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੋ।

“ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹਾਂ ਕਵੀ, ਸਾਧਾਰਨ ਕਵੀ ਤੇ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਮਿਤਰ ਆਏ ਹਨ। ਮਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਕੌੜਾ ਤਜਰਬਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ

ਦੰਡ ਤੇ ਪਾਖੰਡ ਦਾ ਮਹਾਂ ਨਾਚ ਹੈ । ਕੁਝ ਅਜ਼ੋਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪੇ ਹੀ ਮਿਤਰਤਾ ਦਾ ਹਥ ਵਧਾਇਆ ਪਰ ਆਪੇ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਛਰੀ ਕੱਢ ਮਾਰੀ । ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਨਹੀਂ ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਰਸਹੀਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ।”

ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਕਾਂਗ ਅੰਤਲੀ ਗਲ ਦੇ ਮਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲੇਗਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸਾਹਿਤ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਾਂਗ ਨੂੰ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗ਼ਲ ਕਹਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਚਿਤਰ ਉਲੀਕਣ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਹਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬ, ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਆਰਟਿਸਟ, ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਤੇ ਨਰਿਤਕਾਰ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਮਾਸਟਰ, ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਦੇ ਕੰਪੋਜ਼ੀਟਰ ਮਸ਼ੀਨ ਮੈਨ ਤੇ ਚਾਹੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਸਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ । ਅਣਜਾਣੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਨਾਲੋਂ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਹੌਲ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਗੁਫ਼ਤਗੀ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

—ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ

ਸੋਮਬਤੀਆਂ ਦਾ ਭੇਤ

ਲੇਖਿਕਾ : ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਰਿਮ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਆਰਮੀ ਪਰਕਾਸ਼ਨ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿੱਲੀ

ਮੁਲ : ਇਕ ਰੁਪਿਆ

‘ਸੋਮਬਤੀਆਂ ਦਾ ਭੇਤ’ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਇਕ ਆਤਮ ਸਪਰਸ਼ੀ ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੈ। ਇਥੇ ਮੈਂ ‘ਨਿੱਕੇ ਨਿਬੰਧ’ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਣ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਧਾਰਨਾ ਬਣ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਨਿੱਕਾ ਨਿਬੰਧ ਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਸਾਡੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਆਲੋਚਕ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਨਾ ਹੋਣ। ਨਿੱਕੇ ਨਿਬੰਧ (shorter essay) ਤੇ ਨਿਬੰਧ ਵਿਚ ਮਾਕੂਲ ਭੇਤ ਹੈ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਕ short story ਤੇ story ਵਿਚ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਭਿਅਤਾ ਨੇ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ (short story) ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਹੀ ‘ਨਿੱਕਾ ਨਿਬੰਧ’ ਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪਤਰਕਾਰੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਨਿਬੰਧ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਪਰ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। G. K. Chesterton ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿਬੰਧ ਵੀ ਪਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹਨ। ਹਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਸੇ ਲਈ humour ਬਹੁਤ ਥਾਂ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਨਿਬੰਧ ਪੜ੍ਹਣ ਦਾ ਵਿਹਲ ਅੱਜ ਕਿਸ ਕੋਲ ਹੈ? ਅਜਹੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਐਮ. ਏ. ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਰਿਸਰਚ ਸ਼ੁਕਾਲਰ। ਯੁਗ ਤਾਂ ਹੈ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿਬੰਧ ਦਾ। ਅਜਿਹੇ 12 ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਇਹ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ, ਸੋਹਣੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ,

ਇਥੇ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਜੇਹੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਦਫ਼ਾ ਅਜਿਹੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਦਫ਼ਾ ਅਥਰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਖੁਫ਼ ਵੀ ਅਜੇਹੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੁਸਲ ਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਆਲੋਚਕ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਸਫਲਤਾ ਮਿਲੀ ਹੈ।

ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਵੀ ਚੰਗਾ ਗੱਦ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੇ। ਕਵੀ ਜੇ ਗੱਦ ਵਲ ਲਗ ਜਾਉਣ ਤਾਂ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੋ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਗੱਦ ਬੜਾ ਆਧੁਨਿਕ, ਉੱਤਮ ਤੇ ਸੁਲਭਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਗੁਲਾਬ ਰਾਏ ਜਿਹੇ ਆਲੋਚਕ ਨੇ ਗੱਦ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮਹਾਦੇਵੀ ਵਰਮਾ ਦੇ ਗੱਦ ਦਾ ਲੋਹਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ T. S. Eliot ਕਵੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਅਤੀ ਉਤਮ ਗੱਦਕਾਰ ਤੇ ਆਲੋਚਕ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਲੋਹਾ ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ।

ਨਿੱਕੇ ਨਿਬੰਧ ਵੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ--1. ਵਿਅੰਗਪੂਰਨ ਜਾਂ ਹਾਸਪੂਰਨ
2. ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦੇ ਇਹ ਨਿਬੰਧ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਨਿਬੰਧ ਹਨ--ਉਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੱਦ ਵਿਚ ਉਲੀਕੇ ਹੋਏ ਗੀਤ ਹਨ। ਕਾਸ਼ ਕਿ ਅਜੇਹੇ ਹੋਰ ਨਿਬੰਧ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ। ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਇਕ ਸੁਖਰ ਸਮਨਵੈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। 'ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਤੀਬਰਤਾ' ਦੀ ਅੰਤਮ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। "ਜਿਸ ਦੇ ਪੈਰ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਲੈਣ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਅਸਮਾਨੀ ਤੈਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਜਾਵੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਾਗਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਉਦੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੈਰ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹਦਾ ਹੋਵੇ।"

ਨਾਰੀ-ਸੁਲਭ ਕੌਮਲਤਾ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਕਲਪਨਾਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਗੀਤਾਤਮਕਤਾ ਫਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਇਕ ਥਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਲਿਖਦੀ ਹੈ :—

"ਕੀ ਵੜਦੀ ਜਵਾਨੀ, ਕੀ ਭਾਰੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਕੀ ਲਹਿੰਦੀ ਜਵਾਨੀ ਉਮਰ ਦਾ ਹਰ ਮੌਸਮ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਦਹਿਲੀਜ਼ਾਂ ਉਤੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪਿਆਰ ਦਾ ਅਸ਼ੋਕਾ-ਚੇਤੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਖਿੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।"

ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

— ਓ. ਪੀ. ਕੁਪਤਾ

ਅਕਾਡਮੀ ਵਲੋਂ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ

੧. ਪੰਜਾਬ ਉਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ	—ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ	੨.੦੦
੨. ਆਦਮੀ ਦੀ ਪਰਖ	—ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ	੧.੫੦
੩. ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ	—ਵਿਦਿਆ ਭਾਸਕਰ ਅਰੁਣ	੬.੦੦
੪. ਸਿ ਮਦ ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ	—ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ	੨.੦੦
੫. ਵਾਰ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ	—ਸ: ਰ: ਕੋਹਲੀ, ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ	੪.੦੦
੬. ਪਰਾਰੰਭਿਕ ਅਰਥ ਵਿਗਿਆਨ	—ਮਨੋਹਰਲਾਲ ਦਵੇਸਰ	੬.੯੦
੭. ਅਮਰ ਜੋਤੀ	—ਗੁਰਾਂ ਦਿਤਾ ਖੰਨਾ	੧.੦੦
੮. ਅੱਗ ਦੀ ਹਾਣੀ	—ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ	੧.੦੦
੯. ਖਾਧ ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਪਾਲਣ ਪੋਸਣ	—ਡਾ: ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ	੨.੫੦
੧੦. ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹਨ	—ਵੰਜਾਰਾ ਬੇਦੀ	੫.੯੦
੧੧. ਪੱਛਮੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ	—ਡਾ: ਰੋਸ਼ਨ ਲਾਲ ਆਹੂਜਾ	੪.੦੦
੧੨. ਮੌਤੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ	—ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ	੧.੦੦
੧੩. ਜੀਵਨ ਤੰਦਾਂ	—ਡਾ: ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ	੩.੭੫
੧੩. ਪਿੰਗਲ ਤੇ ਅਰੂੜ	—ਪ੍ਰੋ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	੬.੨੫
੧੫. ਨੀਲੀ ਤੇ ਰਾਵੀ	—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ	੫.੦੦
੧੬. ਸੱਸੀ ਪੁਨੂੰ (ਅਹਮਦ ਯਾਰ)	—ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ	੨.੫੦
੧੭. ਸਖਿਆ ਕੋਸ਼	—ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਕੇਸਰੀ	੬. ੦
੧੮. ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ	—ਗਿ: ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ	੩.੫੦
੧੯. ਨਵਾਂ ਚੰਨ	—ਟੈਗੋਰ	੧.੫੦
੨੦. ਮੇਰਾ ਬਚਪਨ	— ,,	੨.੬੦
੨੧. ਟੈਗੋਰ ਕਹਾਣੀਆਂ	— ,,	੩.੦੦
੨੨. ਦੋ ਭੈਣਾਂ	— ,,	੨.੪੦
੨੩. ਭਾਰਤੀ ਸੈਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ	— ,,	੨.੫੦
੨੪. ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਾਦ	— ,,	੧.੫੦
੨੫. ਸੁਨਹਿਰੀ ਨੌਕਾ	— ,,	੦.੦੦
੨੬. ਟੈਗੋਰ ਡਰਾਮੇ	— ,,	੨.੫੦
੨੭. ਓਹ	— ,,	੨.੫੦
੨੮. ਕੌਰਵ-ਪਾਂਡਵ	— ,,	੩.੦੦
੨੯. ਵਿਸ਼ਵ-ਪਰਿਚਯ	— ,,	੨.੪੦
੩੦. ਚੋਣਵੇਂ ਨਿਬੰਧ	— ,,	੨.੦੦
੩੧. ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਅਭਿਨੰਦਨ ਗ੍ਰੰਥ (ਦੋ ਭਾਗ)	—ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ	੨੧.੦੦
32. A Comparative Phonology of Hindi & Punjabi	Dr.V. B. Arun	25.00
੩੩. ਬੁਧ ਜਾਤਕ	— ਗੁਰਾਂਦਿਤਾ ਖੰਨਾ	੨.੦੦
੩੪. ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ	—ਪ੍ਰੋ: ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ	੬.੫੦
੩੫. ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਕਾਸ਼	—ਸ: ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ	੩.੦੦
੩੬. ਸੀਰੀਓ ਫਰਹਾਦ	— ਸ: ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ	੩.੫੦

Approved for use in the Schools and Colleges of the Punjab
vide D. P. I's, letter No. 3397-B-6/48-55-25796
dated July, 1955.

ਆਲੋਚਨਾ

ਸੰਪਾਦਕ : ਅਤਰ ਸਿੰਘ

ਜਿਲਦ ੨੦ |
ਅੰਕ ੪-੫]

ਮਈ-ਜੂਨ; ੧੯੬੪

[ਕੁਲ ਅੰਕ ਨੰ: ੮੪-੮੫

ਲੇਖ-ਸੂਚੀ

ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਅਸਰ	ਪ੍ਰੋ: ਓ. ਪੀ. ਗੁਪਤਾ	੧
ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ	ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ	੧੦
ਪੁੱਟਾ-ਪਰਤੀ ਨਾਰਾਇਣ ਆਚਾਰੀਆ	ਗੁਲਵੰਤ ਐਮ. ਏ.	੧੬
ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਪਰਵਾਹ	ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ	੨੬
ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਰੰਗ	ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ	੩੫
ਮੌਮਬਤੀਆਂ ਦਾ ਭੇਤ	ਓ. ਪੀ. ਗੁਪਤਾ	੩੯

ਡਾ: ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੇ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਦੀ ਮਾਲਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ ਅਕਾਡਮੀ
ਵਲੋਂ ਲਾਹੌਰ ਆਰਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਕਾਲਜ ਰੋਡ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਛਾਪ ਕੇ
ਦਫ਼ਤਰ 'ਆਲੋਚਨਾ' ੫੫੫ ਐਲ, ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਲੁਧਿਆਣਾ
ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ।